

І, по-третє, – всі вони пристрасно вірили в те, що саме природничо-наукова методологія якнайкраще підходить для аналізу соціально-політичного життя. А адекватне застосування цих методів і процедур може привести до формування таких наукових законів, які матимуть не тільки поясню-вальну, але й прогностичну та практично-творчу політичну силу, здатну забезпечити науковий механізм підготовки та прийняття легітимних політичних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семке Н. М. Політологія. Модульний курс: навч. посібник / Н. М. Семке. – Х.: Торсінг плюс, 2009. – 384 с.
2. Турунок С. Г. Политический анализ: Курс лекций: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2005. – 360 с.
3. Політична аналітика в державному управлінні: навч. посіб. / С.О. Телешун, Ю.Г. Кальниш, І. В. Рейтерович, О. Р. Титаренко. – К.: НАДУ, 2012. – 228 с.
4. Кальниш Ю. Г. Політична аналітика в державно-му управлінні: теоретико-методологічні засади: моногр. / Ю.Г.Кальниш. – К.: НАДУ, 2006. – 272 с.
5. Політологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / І. М. Коваль (керівник авт. колективу), Л. А. Ануфрієв, О. І. Брусилівська та ін. – Х.: Фоліо, 2012. – 414 с.
6. Смит Р. История гуманитарных наук / Роджер Смит; [пер. с англ.]; под. науч. ред. Д. М. Носова: Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – 2-е изд. – М.: Изд. дом ГУВШЭ, 2008. – 392 с.
7. История теоретической социологии. Предыстория социологии: учебное пособие для вузов. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Академический проект; Гаудеамус, 2010. – 274 с.
8. Багалеї Д. І. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Том 1-й (1802-1815г.) / Д. И. Багалеї. – Х., 1894-1898. – 1204 с.
9. Економічна наука в Харківському університеті: колективна монографія / кол. авт.; відп. ред. В. В. Глущенко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 372 с.
10. Дегтярев А. А. Политический анализ как прикладная дисциплина: предметное поле и направления развития / А. А. Дегтярев // Полис. – 2004. – № 1. – С. 154-168.
11. Ващенко К. О. Історичний генезис прикладного політичного аналізу й прогнозу / К. О. Ващенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України: зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 35. – С. 227-241.
12. Степанов Т. «Речь о сущности, важности и назначении политических наук, произнесенная в Торжественном Собрании Императорского Харьковского университета. э. о. профессором Политической экономии и Дипломатии Тихоном Степановым 30 августа 1833 года» / Т. Степанов. – Х.: Университетская типография, 1833. – 64 с.
13. Фатеев А. Идея личности в политико-философских сочинениях Д. И. Каченовского / А. Фатеев // Памяти Д. И. Каченовского. Торжественное заседание Юридического общества при Императорском Харьковском университете 22 ноября 1903 г. – Х.: Типо-Литография Н. В. Петрова. – 1905. – С. 43-54.
14. Каченовский Д. И. Взгляд на историю политических наук в Европе / Д. И. Каченовский. – М.: Тип. Каткова, 1859. – IV, 142 с.
15. Каченовский Д. И. Курс международного права проф. Д. Каченовского / Д. И. Каченовский. – Х.: Универс. тип. – ч. 1. - 1863. - 120 с.
16. Каченовский Д. И. О современном состоянии политических наук на Западе Европы и России. Речь, написанная для произношения в торжественном собрании Императорского Харьковского университета, 1862 года, ординарным профессором Д. Каченовским. – Х.: В университетской типографии. – 1862. – 172 с.
17. Ковалевский М. Характеристика Д. И. Каченовского в связи с личными о нем воспоминаниями / М. Ковалевский // Памяти Д. И. Каченовского. Торжественное заседание Юридического общества при Императорском Харьковском университете 22 ноября 1903 г. – Х.: Типо-Литография Н. В. Петрова. – 1905. – С. 23-42.
18. Каченовский Д. И. Отчет о путешествиях по Западной Европе профессора Д. Каченовского в 1858-59 годах / Д. И. Каченовский. – Х.: В университетской Типографии. – 1860. – 48 с.
19. Краткий отчет о занятиях профессора Императорского Харьковского университета Д. И. Каченовского за границу с июня по октябрь 1861 г. / Д. И. Каченовский. – Х.: В университетской Типографии. – 1862. – 12 с.
20. Соловьев И. М. Русские университеты в их Уставах и воспоминаниях современников / И. М. Соловьев. – Вып. 1. Университеты до эпохи шести-десятих годов. – С.-Петербург: Книгоиздательство «Энергия», 1913. – 208 с.
21. Ricci D.M. The Tragedy of Political Science / D.M. Ricci. – New Haven: Yale Univ. Press, 1984. – XIII, 395 p.
22. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905). – Х.: Печатное Дело. – 1908. – 333 с.
23. Куліш С. М. Традиції та новації у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів Харківського університету XIX – початку XX с.: монографія / С. М. Куліш. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 552 с.

УДК 325:316.323.82

Баталов О.А.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

КОЛОНІЇ В ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ: СПРОБА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Завдяки порівняльному аналізу колоній в історико-політичній перспективі виокремлено ознаки колонії, сформульовано нове визначення колонії та запропонована авторська типологія колоній. Зроблено висновок, що запропонована типологія колоній надає нові можливості для аналізу сучасних постколоніальних суспільств і держав.

Ключові слова: колонія, метрополія, колоніальна політика, імперія, постколоніальні суспільства і держави.

Баталов А.А.

КОЛОНИИ В ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ: ПОПЫТКА СИСТЕМАТИЗАЦИИ

Посредством сравнительного анализа колоний в историко-политической перспективе были выделены признаки колонии, сформулировано новое определение колонии и предложена авторская типология колоний. Сделан вывод, что предложенная типология колоний предоставляет новые возможности для анализа современных постколониальных обществ и государств.

Ключевые слова: колония, метрополія, колониальная политика, империя, постколониальные общества и государства.

Batalov O.

COLONIES IN THE HISTORICAL AND POLITICAL PERSPECTIVE: THE ATTEMPT OF SYSTEMATIZATION

In the article, through the comparative analysis of the colonies in the historical and political perspective, the features of the colony were singled out and the new definition of the colony was formulated and the author's colonies typology was proposed. It reaches the conclusion that the proposed typology of colonies provides new opportunities for analysis of modern postcolonial societies and states.

Keywords: colony, metropoly, colonial policy, empire, postcolonial societies and states.

Дослідження проблематики (пост-, нео-) колоній у сучасній політичній теорії продовжує лишатись актуальною. Наприклад, школа постколоніальних досліджень (Е. Саїд, Е. Вульф, Е. Томпсон та ін.) акцентує увагу перш за все на культурних наслідках колоніальної політики.

© Баталов О.А., 2017.

Більша частина українських дослідників (Г. Сивокінь, Н. Шумило, О. Юрчук та ін.) схильна працювати в межах методології саме цієї школи. Наприклад, М. Рябчук та І. Гісем застосовують зазначену методологію для дослідження російсько-радянської спадщини України. Канадський дослідник українського походження С. Величенко, замислюючись над питанням про те, чи були українські території у складі Російської імперії та СРСР колонією, доходить висновку про подібність української ситуації до ірландської, алжирської або корейської [1]. Представники

неомарксистської школи не тільки продовжили розробку проблематики центр-периферії у капіталістичному світі (тобто відносин колишніх імперських метрополій зі своїми (пост-, нео-)колоніями, і тут заслуга належить перш за все таким представникам світ-системного аналізу, як А. Франк, І. Валлерстайн, Дж. Аррігі, Б. Кагарлицький та ін.), але й забезпечили подальші дослідження феномена «внутрішньої колонізації» (термін вперше був використаний В. Ульяновим-Леніним у роботі «Розвиток капіталізму у Росії» [2] для пояснення феномена експлуатації центром держави власних периферійних регіонів, зокрема, Санкт-Петербургом та Москвою територій Сибіру та Середньої Азії). Наприклад, М. Гектер визначив, що внутрішній колоніалізм передбачає підпорядкування периферійних культурних груп центру, що спричинює виникнення різноманітних конфліктних ситуацій [3, с. 15].

Однак, незважаючи на значний масив наукових напрацювань, у політологічній літературі спостерігається значна плутанина із визначенням тих або інших сучасних держав і суспільств постколоніальними. Це пов'язано із тим, що не всі держави і суспільства, що нині схильні вважати себе постколоніальними, і на підтвердження цього наводять конкретні факти, у минулому офіційно називались колоніями. Відповідно, одні дослідники вважають колоніями лише ті території, що мали офіційну назву «колонія», другі дослідники колоніями називають всі залежні «заморські території», населені соціокультурно відмінним від метрополії населенням, треті – на підставі проведення специфічної колоніальної політики (перш за все у культурній сфері) схильні вважати колоніями навіть залежні від державного центру європейські території (наприклад, Ірландія у складі Великої Британії, Галичина у складі Австро-Угорської імперії і т.д.), четверті – використовують поняття «колоніалізм» і у випадку колонізації та експлуатації державою своїх внутрішніх територій (феномен внутрішнього колоніалізму).

Отже, виникає нагальна потреба у систематизації типів колоній, що мали місце в історії. Зазначимо, що деякі спроби систематизації дослідниками вже було здійснено. Так, Д. Мур зазначав, що майже всі народи світу у той або інший період власної історії зазнавали колонізації з боку інших народів і держав [4]. Ю. Остергаммель надав класичне для Західної Європи

визначення колоніалізму як панування меншості іноземних загарбників над більшістю автохтонного населенням, при цьому «фундаментальні рішення, що впливають на життя колонізованих народів, розробляють і впроваджують колоніальні правителі, маючи на меті інтереси, що часто формуються у далекій метрополії» [5, с. 16-17]. У науковій літературі часто зустрічається розрізнення двох типів колоній: поселенські (виникають внаслідок переселення частини метропольного населення на нові території) та експлуатаційні (захоплення розвинутих іноземних територій з метою їх експлуатації). С. Величенко зазначає, що «історики зазвичай виокремлюють чотири типи колоній, всередині яких відносини між землею, капіталом, місцевим населенням та поселенцями відрізняються: адміністративні (Південна Азія), плантаційні (Вест-Індія), змішані поселенські (Латинська Америка), поселенські (Канада, США)» [6]. Д. Мур виокремлює такі типи колонізації (відповідно, колоній та колоніальної політики): «класичний» тип, що характеризується політичним, економічним, військовим і культурним контролем над «заморським», соціокультурно відмінним від метрополії населенням, що на дискурсивному рівні піддається «орієнталізації» (наприклад, Індія як колонія Великої Британії, В'єтнам як колонія Франції і т.д.); «поселенський» тип, коли колонізатори оселяються на землях, населених менш розвиненим (часто без власної держави) населенням, яке витісняють у резервації (Австралія, США, Південна Африка і т.д.); «династичний» тип, що виникає внаслідок захоплення імперією сусідніх, соціокультурно близьких до метрополії народів і держав, які знаходяться на приблизно тому ж рівні розвитку (Греція та Болгарія у складі Османської імперії, Сербія та Чехія у складі Австро-Угорської імперії і т.д.); «обернено-культурний» тип, коли метрополія захоплює народи, які перебувають на більш високому рівні розвитку (Прибалтика у складі Російської імперії та ЄСРР, Центральна Європа у складі Ради економічної взаємодопомоги та Варшавського договору) [4]. Зазначимо, що вищезазначені спроби систематизації типів колоній не виглядають остаточно переконливими і тому потребують доопрацювання.

Метою статті є спроба завдяки порівняльному аналізу колоній в історико-політичній перспективі виокремити ознаки колонії, сформулювати нове визначення колонії та запропонувати авторську типологію колоній.

Колонія у перекладі з латинської мови («colonia») означає поселення громадян будь-якої держави поза межами власної метрополії. Саме у такому, первинному, значенні колоніями були поселення фінікійців за межами Фінікії, греків за межами «Малої» Греції (тобто Балканського півострова), римлян, венеціанців та генуезців за межами Італії. Зазвичай ці колонії були тою або іншою мірою залежними від метрополії (отримували з метрополії керівників, платили данину, давали обов'язок не вступати у ворожі до метрополії воєнно-політичні союзи та не отримувати цілковитої незалежності, населення колоній мало менші політичні права і т.д.), а їхні відносини зазвичай розглядались як аналог стосунків між батьками та дітьми. Цікавим є те, що термін «колон» (лат. «colonus», «coloni»), який, звичайно, не є тотожним поняттю «колоніст», у Римській імперії III-IV ст. н.е. означав напівзалежного селянина, який був зобов'язаний платити орендну плату за користування землею. Колоніальна політика метрополії по відношенню до такої колонії передбачала: управління міграційними потоками (перш за все з метрополії до колоній), утримання колоній у власній сфері впливу, економічну політику (імпорт з колоній переважно сировини та продуктів харчування, експорт до колоній ремісничих виробів); культурну політику (сприяння поширенню серед автохтонного населення колоній метропольної культури).

Під час епохи Великих географічних відкриттів з'являється поняття колонії в іншому значенні – як заморської території, населеної переважно неметропольним населенням, позбавленим політичної та економічної незалежності від метрополії. Початком виникнення колоній такого типу можна вважати захоплення Португалією порту Сеута в Північній Африці у 1415 р. Протягом наступних більш ніж 500 років більша частина Земної кулі стала залежною від країн Європи, а європейський колоніст все частіше починав розумітися як «колонізатор».

Можна констатувати, що під час колонізації європейцями територій поза межами Європи використовувались одночасно дві колоніальні політики. Перша, класична (за аналогією з колоніальною політикою фінікійців, греків, римлян і т.д.), – по відношенню до територій, автохтонне населення яких перебувало у додержавному стані (Північна та Південна Америка, Південна і Центральна Африка, Австралія і

т.д.). Права корінного населення цих територій, їхня культура штучно принижувались, подекуди це населення виселяли у резервації (як це було, наприклад, у США). Одночасно у такі колонії відбувалась масова міграція людей з метрополії та інших країн Європи. Інша (модерна) колоніальна політика використовувалась по відношенню до територій, що до потрапляння в колоніальний статус вже мали власну державність (країни Індії, Індокитаю, Індонезії і т.д.). У такі колонії значної міграції з метрополії не було, місцеві еліти зазвичай не втрачали свого привілейованого статусу, але державне управління (прямо або опосередковано) здійснювала адміністрація з метрополії. Внаслідок двох колоніальних політик й виникли колонії різних типів.

Колонії другого типу виникали таким чином. Спочатку приватні торговці майбутньої метрополії, шукаючи заморські ринки збуту для товарів, виготовлених за допомогою механізації виробництва (тобто на мануфактурах і заводах), засновували торгові факторії на території розвинутих (на той час) неєвропейських держав. Поступово, внаслідок торгових операцій, втручання європейців у внутрішньополітичний процес і т.д., заморські держави поступово ставали все більш залежними, перетворювались на аграрно-сировинний придаток метрополії з обмеженим суверенітетом. Остаточним елементом, що закріплює за такою територією статус колонії, було запровадження прямого управління з метрополії завдяки колоніальній адміністрації.

Показовим є приклад острова Ява [7]. Починаючи з XVI ст. голландці приблизно сто років обмежувались монополією на торгівлю прянощами. Воювали вони лише для придушення торговельних конкурентів (наприклад, молуккські війни). Потім, внаслідок втручання у громадянську війну в Матарамі, було створено дві нові держави, опосередковано підконтрольні голландцям. У цих державах було змінено правлячу верхівку, а для селян примусово запроваджено натуральні податки (на рис, перець, хлопок) та монокультури для вирощування (кава). У XVIII ст. вже було запроваджено пряме управління колонією. Англійці, що захопили Яву у 1816 р., почали нові, більш глибокі зміни у структурі колоніального суспільства. Мешканців Яви закріпачили й змусили вирощувати монокультури (від сер. XIX ст. – цукор), або взагалі не сплачуючи їм за працю, або сплачуючи в знеціненій мідній монеті. Земельні податки

рік від року збільшувались. Місцева еліта фактично перетворилась на частину колоніальної адміністрації. У другій пол. XIX ст. на Яві звичним явищем стали голод і масова втеча селян. Подібна ситуація приблизно у той самий історичний період відбувалась й в Індії [8, с.24].

Необхідно підкреслити, що не всі залежні заморські території офіційно називались колоніями, але по відношенню до всіх них застосовувалась колоніальна політика, і більшість із них внаслідок такої політики перебувала на деградаційному шляху до отримання офіційного статусу колонії. Залежно від рівня автономії, яку їм дозволяла метрополія, ці території могли називатись: домініонами (наприклад, домініонами Великої Британії були Канада, Австралія, Нова Зеландія, Ірландія, Шрі-Ланка), протекторатами (у Великій Британії протекторатами вважались Імперія Великих Моголів, Бахрейн, Уден, Уганда), мандатними територіями (по завершенню першої світової війни Ліга Націй видавала мандат на зовнішнє управління такими територіями, що раніше входили до складу Османської та Німецької імперій, як Месопотамія, Палестина, Сирія, Руанда-Урунді, Камерун, Німецька Нова Гвінея, Того, Науру і т.д.).

Навіть у наш час існують залежні від метрополії держави, що не мають повного суверенітету, і на території яких діє метропольна юрисдикція. Наприклад, це Пуерто-Ріко та Американське Самоа (залежні від США), Гренландія (залежна від Данії), Британські Віргінські та Бермудські острови (залежні від Великої Британії). У Франції існують заморські департаменти (Гваделупа, Гвіана, Мартініка, Майотта і Реюньон), у Великій Британії – коронні землі (острови Джерсі, Гернсі та Мен).

Також подекуди дослідниками використовується поняття «внутрішня колонія» як результат політики внутрішньої колонізації, коли відбувається жорстка викачка ресурсів з периферії (експлуатація дешевої робочої сили, видобуток корисних копалин і т.д.) на потреби центру держави. Прикладами може бути колонізація Аляски США, становище села у внутрішній політиці СРСР («ножиці цін», колективізація і т.д.). Цікавим є дослідження питання РРФСР як внутрішньої колонії у кремлівській політиці СРСР.

Отже, поняття «колонія» в сенсі «залежна від метрополії територія», є більш широким, ніж звичайно використовуване значення «територія, на якій діє колоніальна адміністрація», і охоплює не тільки ті

держави (території), що офіційно називаються колоніями (до речі, аналогічно і з імперіями, – коли імперіями виявляються держави, які себе так не називають і навпаки [докладніше див. 9]). У такому значенні термін «колонія» дещо наближається до «периферії», але не є йому тотожним. Наприклад, поселення варварів-федератів на кордонах Римської імперії були імперською периферією, але не колоніями (зокрема, масове навернення варварів у християнство відбувалось пізніше, у процесі завоювання ними Західної Римської імперії). Для Османської імперії Кримське ханство було периферією, але не колонією (зокрема, рід Гераїв вважався другим за родовитістю після Османів). З військової та економічної точки зору, Південна Корея, Японія та навіть країни ЄС є периферією США, але, звісно, не колоніями (стосовно Японії цікавим є дослідження того, чи є культурний вплив США на Японію більшим, ніж Японії на США). Греція у складі ЄС з політичної точки зору є периферією по відношенню до Брюсселю або Берліну, але не колонією.

На підставі вищевикладеного порівняльного аналізу пропонуємо такі ознаки колонії:

- обмежений суверенітет колонії;
- різні права населення метрополії та колонії (де-юре або де-факто);
- експлуатація колонії шляхом перерозподілу ресурсів на користь метрополії (що досягається економічними та / або адміністративними заходами);
- політика культурного колоніалізму (поширення серед мешканців колонії метропольної культури, перш за все мови);
- поширення серед населення колонії офіційної ідеології, що легітимізує панування метрополії.

Таким чином, колонію можна визначити як територію, що має обмежений на користь метрополії суверенітет і є об'єктом специфічної колоніальної політики (зокрема, економічної надексплуатації та культурної колонізації).

Для виокремлення типів колоній пропонуємо використати такий критерій, як соціокультурна близькість / відмінність колонії від метрополії. Зокрема, цей критерій вже відіграв важливу роль при нашому дослідженні феномена імперії. Так, головною функцією імперії було визначено інтеграцію соціокультурного розмаїття: «Імперія виникає тоді, коли в її складі внаслідок інтеграції виникає, крім метрополії, принаймні дві периферії, що раніше були іншими типами соціально-історичної організації» [9, с. 11].

Звичайно, колонії можуть мати не тільки імперії, але тільки імперії можуть мати соціокультурно відмінні від метрополії колонії.

Пропонуємо нову типологію колоній:

1. *Соціокультурно близькі до метрополії колонії.* Можуть існувати у двох видах:

- класичні колонії як поселення громадян будь-якої держави поза межами власної метрополії. Приклади: від колоній фінікійців і греків до колонізації європейцями обох Америк, Австралії, Нової Зеландії і т.д.;

- некласичні колонії як залежні від метрополії території, населені соціокультурно близьким до метрополії населенням, але не тотожним йому. Зазвичай вони не були відокремлені від метрополії значними відстанями, не мали офіційної назви колоній, але були об'єктом колоніальної політики (перш за все культурної та економічної). Іноді по відношенню до таких територій використовується не зовсім коректний термін «колонія європейського типу». Приклади: Ірландія у складі Великої Британії, Французький Алжир у складі Франції.

2. *Соціокультурно відмінні від метрополії колонії,* тобто колонії, більшість населення яких значно відрізняється від населення метрополії. Можуть існувати у двох видах:

- заморські колонії, що мали офіційний статус колонії. Приклади: Британська Індія, В'єтнам, Ява і т.д.;

- залежні від метрополії заморські території, що не мали офіційного статусу колонії, але були об'єктом колоніальної політики, перш за все економічної. Приклади: Китай, Іран, значна частина арабських країн.

3. *Внутрішні колонії* – периферійні території держави, що є об'єктом політики економічної надексплуатації, але населені переважно представниками метрополії. Приклади: Сибір у складі Російської імперії та СРСР, Аляска у складі США.

Останнім важливим моментом є визначення того, коли колоніальна політика метрополії по відношенню до колоній може бути позитивною, а коли – негативною. Судячи з усього, колоніальна політика є однозначно негативною у випадку колоній, соціокультурно відмінних від метрополії, оскільки культурний колоніалізм руйнує місцеві неповторні культури. Політика економічної надексплуатації також не може мати суттєвих позитивних наслідків. Якщо культурний колоніалізм поєднується з жорсткою економічною експлуатацією соціокультурно відмінних від метрополії колоній,

то наслідком буде важка колоніальну спадщина у багатьох сьогоденних країнах Африки та Азії. У випадку ж колоній, населених переважно метропольним населенням (тобто за нашою класифікацією це «класичні колонії»), ми можемо говорити про поєднання позитивних та негативних наслідків колоніальної політики.

У якості висновку зазначимо, що вищезапропонована типологія колоній надає нові можливості для аналізу сучасних постколоніальних суспільств і держав [Див.: 10]. Однак це стане основою для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Величенко С. Після 1991 року колоніалізм видозмінився у так званий неокolonіалізм: [Електронний ресурс] / Степан Величенко. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Velychenko_Stepan/Pislia_1991_roku_kolonializm_vydozminyvsia_u_tak_zvanyi_neokolonializm.pdf.
2. Ленин В.И. Развитие капитализма в России // Ленин В.И. ПСС. – Т. 3. – М.: Изда-тельство политической литературы, 1971. – 792 с.
3. Hechter M. Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966 / Michael Hechter. – London: Routledge and Kegan Paul, 1975 – 361 p.
4. Moore D. Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique [Електронний ресурс] / David Moore. – Режим доступу: <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/p/postcolonial-post-soviet/is-the-post-in-postcolonial-the-post-in-post-soviet-toward-a-global-postcolonial-critique-david-chioni-moore.html>.
5. Osterhammel J. Colonialism: A Theoretical Overview / J. Osterhammel; trans. from German by Shelley L. Frisch. – Princeton, N.J.: Markus Wiener and Kingston Ian Randle Publishers, 1997. – 147 p.
6. Величенко С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток [Електронний ресурс] / Степан Величенко. – Режим доступу: <http://worldrepublic.info/2015/09/03/pitannya-rosiyskogo-kolonializmu-v-ukrayinskiy-dumtsi-politichna-zalezhnist-identichnist-ta-ekonomichniy-rozvitok/>.
7. Тюрин В. А. Колониализм и традиционное общество: яванский вариант / В. А. Тюрин // Восток. – 1993. – № 1. – С. 21-31.
8. Гайдар Е. Т. Гибель империи. Уроки для современной России / Гайдар Е. Т. – М.: РОССПЭН, 2006. – 448 с.
9. Баталов О.А. Імперія як тип соціально-історичної організації: автореф. дис. ... канд. філос. н.: 09.00.03/ Олексій Анатолійович Баталов; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2010. – 20 с.
10. Фісун О. Неопатримоніалізм проти демократії в Україні / Олександр Фісун // Віче. – 2008. – № 17. – С. 4-7.